

Utbildningshistorisk forskning vid svenska lärosäten och bildandet av en nationell forskarskola i utbildningshistoria

Pedagogikens historia, som under 1900-talets första hälft var ett framträdande inslag i svensk pedagogik- och lärarutbildning, blev nära nog utrotad efter andra världskriget när pedagogikämnet blev ett beteendevetenskapligt snarare än humanistiskt eller samhällsvetenskapligt ämne. På universiteten fanns några få ställen där man ägnade sig åt pedagogikhistorisk forskning, såsom hos Wilhelm Sjöstrand i Uppsala eller, om vi beaktar hela det svenska språkområdet, hos Karl Bruhn i Helsingfors. I Lund hade John Landquist verkat, men han lämnade sin professur 1946. Under efterkrigstiden var det länge framför allt utanför universiteten, bland amatörhistoriker och hembygdsforskare, som pedagogikhistoria odlades. Under flera decennier var den typiske svenske pedagogikhistorieforskaren varken pedagog eller historiker eller ens forskare till yrket, utan en skollärare eller rektor som efter pensioneringen grävde i arkiven för att teckna sin skolas historia. För dem var Föreningen för svensk undervisningshistoria en viktig sammanslutning som erbjöd publiceringsmöjligheter.

Inom historievetenskaperna har utbildningshistoria funnits men varit ganska undanskymd fränsett enstaka livskraftiga fält såsom universitetshistoria.

Under de allra senaste åren har intresset för utbildningshistoria återväckts, och för att sondera terrängen inför bildandet av en forskarskola genomfördes våren 2003 med stöd från Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté en inventering av svensk utbildningshistorisk forskning. Områdets mångvetenskapliga karaktär gjorde att sökarljuset inte riktades mot något särskilt universitetsämne, utan inventeringen utgick istället från definitionen av utbildningshistoria såsom *det historiska studiet av bildning, utbildning, undervisning, fostrande och lärande*. Även nutids- och samtidshistoria inkluderades.

Denna närmast förutsättningslösa utgångspunkt medförde svårigheter med gränsdragningar. Lösningen blev att låta inventeringen utgå ifrån svenska avhandlingar under perioden 1990-2002. Valet av just avhandlingar hade att göra med dels dessa arbetens tydliga koppling till akademien, dels planerna på en forskarskola.

Utifrån bland annat de nyckelord som framgår av definitionen kunde 110 svenska avhandlingar under den aktuella perioden hänföras till området utbildningshistoria. Någon absolut avgränsning mot andra forskningsområden var varken möjlig eller önskvärd. I stället fungerade sammanställningen som en ingång genom att den pekade ut olika discipliner och miljöer där utbildningshistorisk forskning bedrivs. Det fortsatta arbetet ledde till att allt fler forskare och forskningsmiljöer inkluderades.

Svensk utbildningshistoriska forskning är bred. Avhandlingarna var spridda på inte mindre än 16 olika ämnen: ekonomisk historia, etnologi, historia, idé- och lärdoms historia, juridik, konstvetenskap, kulturgeografi, kyrkohistoria, litteraturvetenskap, musikpedagogik, pedagogik, religionsvetenskap, socialt arbete, sociologi, teatervetenskap och tema barn. Dock hade nära två tredjedelar av avhandlingarna lagts fram inom något av de tre ämnena pedagogik, historia och idé- och lärdoms historia.

Vidare visade inventeringen på en jämn spridning av publicerade avhandlingar i såväl tid som rum. Under perioden 1990-2002 publicerades mellan fyra och tolv utbildningshistoriska

avhandlingar om året, med undantag för 2001 då inte mindre än 19 avhandlingar på ett eller annat sätt berörde utbildningshistoriska frågor. Rent geografiskt var avhandlingarna spridda över i första hand Lunds universitet, Uppsala universitet, Umeå universitet, Lärarhögskolan i Stockholm, Linköpings universitet samt Stockholms universitet, även om det också producerades utbildningshistoriska avhandlingar vid Örebro universitet, Tekniska högskolan i Luleå (nu Luleå tekniska universitet) samt Musikhögskolan i Stockholm. De 110 avhandlingsförfattarna var knutna till hela 42 olika institutioner.

Könsfördelningen var jämn och åldersspannet var 44 år mellan den yngste och den äldste vid disputationstillfället. Unga manliga avhandlingsförfattare vara vanligast inom historia och till viss del även idé- och lärdoms historia, medan äldre kvinnor främst återfinns inom ämnet pedagogik.

Inventeringens kartlade ett område tvärs över universitetsorganisationernas gränser. Att på detta sätt skära ut ett forskningsområde har självklart sina komplikationer men öppnar även möjligheter. Det fortsatta arbetet med att skapa en forskarskola i utbildningshistoria vägledades av behovet av samverkan över disciplin gränserna. En viktig utgångspunkt var att detta samarbete inte skulle ske inom ramen för någon nyinrättad avskild utbildningshistorisk hybridvetenskap. I stället skulle forskarskolan vara öppen för doktorander i en lång rad discipliner där man ägnar sig åt utbildningshistoriska studier. Forskarskolan skulle direkt och indirekt vara till nytta för lärarutbildningarna, där historiska inslag förekommer i många kurser, övningsuppsatser och avhandlingsarbeten men där den historievetenskapliga kompetensen ofta är klen. Omvänt skulle den bli ett tillskott till forskningen och forskarutbildningen inom historievetenskapliga ämnen, där studier av utbildning på de flesta håll är ett undanskymt område.

Tillfogas bör att efterledet ”historia” inte skall uppfattas så att allt intresse skall ägnas åt forna tider. Det finns som bekant något som kallas samtidshistoria och det är möjligt att studera ”nuet som historia” om man fäster vikt vid relationen mellan förändringar och stabilitet och annat som i någon mening kan skänka en historisk förstäelse.

Emellertid behövdes något slags insnävning för att doktoranderna inte skulle ha alltför lite gemensamt. En genomgång av forskningsspecialiteterna vid de medverkande institutionerna ledde till beslutet att fokusera utbildningens moderna socialhistoria. Med ”modern” avses här perioden från det sena 1800-talet fram till i dag. Med ”socialhistoria” avses problemområden som, låt säga, skilda utbildningskulturer, olika sociala gruppers relationer till utbildning, lärarkårens omvandlingar, eller den sociala, könsmässiga och etniska rekryteringen av skolelever och studenter till olika slags utbildningar. I periferin hamnar därmed bland annat renodlat politikhistoriska eller lärdoms historiska studier, exempelvis undersökningar av skolreformers tillkomst och implementering eller av pedagogiska tänkares skrifter. Denna insnävning är inte smalare än att den ger tillräckligt manöverutrymme åt lärarna, handledarna och doktoranderna, och tillåter studier som både är av utbildningsvetenskapligt och historievetenskapligt intresse och berör dagsaktuella politiska problem.

Med stöd från Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté drog så den Nationella forskarskolan i utbildningshistoria med säte i Uppsala igång verksamheten under våren 2005. I samband med det Svenska historikermötet i Uppsala samma vår bildades även ett utbildningshistoriskt nätverk som en del av forskarskolans verksamhet. Även om forskarskolan då befann sig i sin linda innebar dess verksamhet att utbildningshistoria för första gången blev ett tema vid ett historikermöte med en egen omfattande sessionsserie vid sidan om mer etablerade områden som politisk historia, ekonomisk historia eller idéhistoria.

Kort efter historikermötet utlystes fyra doktorandanställningar och från och med 2006 kunde forskarskolan finansiera två doktorander i pedagogik och en vardera i ämnena historia och idéhistoria. En blygsam satsning, men utöver de av forskarskolan finansierade doktoranderna gavs möjligheten för andra doktorander att bli associerade. I dag deltar 25 doktorander i forskarskolans verksamhet. Dessa kommer från ämnena historia, idéhistoria, pedagogik, pedagogisk psykologi, pedagogisk sociologi, pedagogiskt arbete, sociologi samt

utbildningssociologi och de har sin hemvist vid olika lärosäten, från Umeå i norr till Köpenhamn i söder.

Doktorandernas spridning gör att verksamheten utöver kurserna främst sker inom ramen för olika seminarier. Under våren 2007 höll forskarskolan sin första större workshop under rubriken ”Ny utbildningshistorisk forskning” då tolv doktorander presenterade sina pågående avhandlingsarbeten och fick initierade kommentarer från inbjudna seniora forskare. Bland ämnena för avhandlingsarbetena kan nämnas småbarnskolornas villkor under 1800-talet, svenska lektorer i Tyskland under naziregimen, berättelser som skolliv under efterkrigstiden, slöjdseminariet på Nääs, gymnasieföreningar runt sekelskiftet 1900, undervisning av etniska minoriteter under 1900-talet, flickscoutrörelsens historia, lärarkårens kommunalisering, den svenska danspedagogutbildningens historia, journalistutbildningens tillblivelse, det tidigare 1800-talets utbildningsdebatt samt folkbildningens utveckling under 1800-talet.

En av vinsterna med en forskarskola är att förstärkt handledning kan erbjudas. Doktoranderna skall i normalfallet ha minst en handledare som är pedagog eller liknande och minst en som är historiker eller idéhistoriker.

Vidare har de medverkande institutionerna ett väl utbyggt samarbete med ledande forskningsmiljöer på olika håll i världen - och inte enbart med anglosachsiska miljöer, vilket annars är regel i de delar av det internationella utbildningshistoriska fältet som är mest synliga från svensk horisont. Forskarskolan befrämjar forskar-, lärar- och studentutbyten, bland annat genom att bistå med att arrangera givande utlandsvistelser för svenska doktorander och med att inbjuda utländska doktorander till svenska miljöer.

Som samarbetet inom forskarskolan visat är utbildningshistoria ett forskningsområde som mår bäst av ett mångvetenskapligt samarbete över de traditionella disciplinränserna. Den traditionella arbetsdelningen mellan historiker och pedagoger – där historiker främst studerar utbildning för att komma åt mer allmänna historiska trender, medan pedagoger i större utsträckning intresserat sig för utbildningen i sig – gör att bägge grupper kan dra nytta av ett djupare samarbete, utan att ge upp förankringen i sin egen disciplin.

Samma ekumeniska ambition gjorde att Nationella forskarskolan i utbildningshistoria accepterat att vara värd för den 4:e nordiska utbildningshistoriska konferensen som skall ordnas i Uppsala i början av oktober 2009. Den kommer förhoppningsvis att samla företrädare för en lång rad av discipliner och bidra till att stärka utbildningshistoria som ett mångvetenskapligt och levande forskningsområde.

För mer upplysningar om forskarskolan se <http://www.skeptron.uu.se/utbhst/>

Donald Broady och Esbjörn Larsson